

ŞEYH AHMED FETHULLAH EL-CÂMÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞINDA MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ*

THE MURSHID–MURID BOND IN THE SUFİ DOCTRINE OF SHAYKH
AHMAD FATHULLAH AL-JAMİ

Mehmet Hanefi Sanır

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

Dr., Ministry of National Education

ifanih12@gmail.com

 0009-0005-7387-9671

Makale Bilgisi/Article Information

HİKEM			
Eylül/September 2025		Cilt/Volume: 3	Sayı/Issue: 2
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article	Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Geliş Tarihi Received	17.07.2025	Kabul Tarihi Accepted	29.08.2025
Yayın Tarihi Published	30.09.2025	e-ISSN: 3023-4247 https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem	
Atıf Bilgisi Citation	Mehmet Hanefi Sanır, “Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî’nin Tasavvuf Anlayışında Mürşid-Mürîd İlişkisi”, <i>Hikem</i> 3/2 (2025), 197-210.		
DOI	10.63022/hikem.1744447		
Finansman Funding	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that this study has received no financial support.		
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The author has no conflict of interest to declare.		
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.		
Etik İlkeler ve Yayın Politikası Ethical Principles and Publication Policy	https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem/policy https://dergipark.org.tr/en/pub/hikem/policy		
Telif Hakkı Copyright	Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License.		

* Bu makale “Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Öz: Çalışma, Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî'nin (öl. 2023) tasavvufî eğitim anlayışında merkezi bir yer tutan müşid mürîd ilişkisinin, bireyin manevî olgunlaşma süreci üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Câmî'nin eserlerinde detaylı biçimde ortaya koyduğu bu ilişki, klasik sûfî gelenekten modern tasavvuf yorumlarına kadar uzanan geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Araştırmanın temel amacı, müşid-i kâmilin sadece teorik bilgi aktaran bir öğretici değil, mürîdin ruhsal gelişimini yönlendiren, ona manevi terbiyesinde rehberlik eden aktif bir irşad otoritesi olduğunu ortaya koymaktır. Bu kapsamda, müşid ile mürîd arasındaki ilişkinin tasavvufî eğitimde neden vazgeçilmez ve merkezi bir unsur olarak değerlendirildiği, Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî'nin görüşleri ile klasik ve modern kaynaklar arasında yapılan karşılaştırmalı analizler yoluyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın önemini artıran başlıca unsur, müşid-mürîd ilişkisinin pedagojik ve manevi boyutlarıyla birlikte ele alınarak konunun yalnızca teorik bir bağlilik çerçevesinde değil, bireyin manevi dönüşümüne odaklanan çok katmanlı bir terbiye süreci olarak incelenmesidir. Klasik ve modern tasavvuf literatüründe bu ilişkiye dair çeşitli değerlendirmeler bulunmasına rağmen müşidin bireyin ruhsal tekâmülü üzerindeki dönüştürücü etkisi çoğunlukla ihmal edilmiştir. Buna karşılık, Câmî'nin eserlerinde müşid-mürîd ilişkisinin yalnızca şekilsel bir aidiyet değil, mürîdin kalbî dönüşümünü ve ruhsal olgunluğa erişimini mümkün kılan dinamik ve sürekli bir rehberlik süreci olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak, Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî'nin özgün tasavvufî eserleri ile klasik ve modern dönem sûfî kaynaklarından elde edilen veriler temel alınmıştır. Kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve veriler, karşılaştırmalı ve analitik çözümleme yöntemleri kullanılarak sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde özellikle müşidin fonksiyonları, mürîdin teslimiyet anlayışı ve manevi terbiye süreci gibi temalar üzerinde durulmuştur. Klasik kaynaklarla modern yorumlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuş; müşid-mürîd ilişkisinin tarihsel sürekliliği ile dönemsel değişimleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî'nin tasavvufî eğitim anlayışında müşidin bireysel dönüşümdeki merkezi rolünü somut biçimde ortaya koymakta ve tasavvufî eğitimin bireyin ruhsal potansiyelini keşfetme süreci olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Eğitim, Müşid, Mürîd, Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî.

Abstract: This study analyzes the impact of the murshid–murid (spiritual guide–disciple) relationship, which holds a central position in Sheikh Ahmed Fethullah el-Câmî's understanding of Sufi education, on the individual's process of spiritual maturation. This relationship, thoroughly elaborated in el-Câmî's works, is examined within a broad framework extending from the classical Sufi tradition to modern interpretations of Sufism. The primary aim of the study is to de-monstrate that the murshid-i kamil (perfect guide) is not merely an instructor conveying theoretical knowledge but an active authority in spiritual guidance, directing the murid's inner development and spiritual discipline. In this context, the study seeks to explain why the murshid–murid relationship is considered an indispensable and central element in Sufi education, based on el-Câmî's views and through comparative analyses with classical and modern sources. A key factor enhancing the significance of this research is its holistic approach, which considers both the pedagogical and spiritual dimensions of the murshid–murid relationship. Although various assessments of this relationship exist in both classical and modern Sufi literature, the transformative role of the murshid in the spiritual perfection of the individual has often been overlooked. In contrast, el-Câmî's works emphasize that this relationship is not merely a formal or symbolic affiliation, but a dynamic and continuous process of guidance that facilitates the murid's inner transformation and attainment of spiritual maturity. Methodologically, the study is based on primary data obtained from the original Sufi works of Sheikh Ahmed Fethullah el-Câmî, alongside classical and modern Sufi sources. A comprehensive literature review has been conducted, and the data have been evaluated using comparative and analytical methods. During the analysis process, particular focus has been placed on themes such as the functions of the murshid, the murid's concept of submission, and the stages of spiritual training. Similarities and differences between classical sources and modern interpretations have been identified, revealing both the historical continuity and the contextual variations of the murshid–murid relationship. In conclusion, this study reveals the central role of the murshid in the individual's spiritual transformation within el-Câmî's understanding of Sufi education, demonstrating that Sufi training is essentially a process aimed at discovering and cultivating the individual's spiritual potential.

Keywords: Sufism, Education, Murshid, Murid, Sheikh Ahmed Fethullah el-Câmî.

Giriş

Tasavvuf, bireyin manevi olgunluğa erişimini ve anlam arayışına cevap bulmasını hedefleyen derinlikli bir manevi eğitim ve dönüşüm yolculuğu olarak tanımlanabilir. Bu yolculukta mürşid, yalnızca teorik bilgileri aktaran bir öğretene değil, mürîdin kalbini ve ruhunu her türlü dünyevi perdelerden arındırarak onu hakikate yönlendiren ve ilahî hakikatin idrakine ulaşmasına rehberlik eden manevi bir kılavuzdur. Mürşid-mürîd ilişkisi, bu bağlamda tasavvufi terbiyenin merkezinde yer alan, güvene, teslimiyete ve sevgiye dayanan dinamik ve çok katmanlı bir ilişki ağı olarak görülür. Mürşid, mürîdin yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda ruhsal ve kalbî tekâmülüne katkıda bulunan, onu manevi bir yolculuğa sevk eden bir irşad otoritesidir.

Bu bağlamda, modern dönemin önemli sûfî şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî¹ özellikle mürşid-mürîd ilişkisinin mahiyetini ve işlevini anlamada dikkate değer bir referans olarak değerlendirilmektedir. Câmî, tasavvufi terbiyede mürşidin konumunu sadece bilgi aktarıcı bir figür olarak değil, mürîdin ruhsal safiyetini temin eden bir arındırıcı ve manevi hekim olarak tanımlamıştır. Ona göre, mürşidin en temel görevi mürîdin özündeki fitri saflığı ortaya çıkarmak ve onu Allah'a yakınlaştıracak bir kemal mertebesine erdirmektir. Bu süreç, mürîdin mürşidine olan mutlak güveni ve teslimiyeti temelinde gelişir böylece mürîd mürşidin rehberliğinde kendi varlığını aşarak hakikate yönelir.²

Câmî'nin tasavvuf anlayışında mürşid ile mürîd arasındaki ilişki karşılıklı bir sevgi, saygı ve samimiyete dayanmakla birlikte mürşidin ilmî ve manevi otoritesi her zaman belirleyici bir role sahiptir. Mürşid, mürîdin manevî yolculuğunu yönlendiren bir mürşid-i kâmil olarak onun manevi potansiyelini keşfetmesine imkân tanır. Ancak bu potansiyelin açığa çıkması, mürîdin kendi benliğini aşması ve mürşidinin rehberliğine tam teslimiyet göstermesi ile mümkündür. Câmî, mürşidin sadece rehber değil, mürîdin ruhsal dönüşüm sürecinde aktif bir dönüştürücü olduğunu savunarak mürşid-mürîd ilişkisinin tasavvufi eğitimdeki vazgeçilmez konumuna vurgu yapmıştır.³

Sonuç olarak Câmî'nin düşüncesinde mürşid-mürîd ilişkisi, bireyin manevi arayışını destekleyen pedagojik bir yapı olmanın ötesinde mürîdin ruhsal kemale ulaşmasını sağlayan temel bir irşad mekanizması olarak değerlendirilir. Câmî'nin bu anlayışı, modern tasavvuf düşüncesinde mürşidin eğitimsel ve manevi sorumluluğunun önemini yeniden vurgulayan önemli bir katkı niteliğindedir.

1. Tasavvufta Mürîd-Mürşid İlişkisinin Yeri ve Önemi

Lügatte doğru yolu gösteren, uyaran, rehber ve irşad eden manalarında kullanılan "mürşid", önder, yaşlı adam ve kabile başkanı anlamlarında kullanılan "şeyh" kelimesi ile aynı anlamlarda kullanılmıştır.⁴ Ancak tasavvuf literatüründe mürşid, daha özel bir anlam taşır; şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde yüksek derecelere ulaşmış, mürîdlerini doğru yola

¹ Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Hanefi Sanır, *Şeyh Ahmed Fethullah El-Câmî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025).

² Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, cem': Ahmed Şerif Ne'san, (Suriye: Mektebetü Darü'l-İrfan, 2006), 26.

³ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 27.

⁴ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990), 3/175-176.

iletken, onlara manevi şifa veren⁵ ve sırat-ı müstakimi (doğru yolu) gösteren kişi olarak tanımlanmaktadır.⁶ Kehf Suresi'nin 17. ayeti, doğru yolu bulmak için rehberliğin, yani bir müşşidin gerekliliğine işaret eder: "Allah, kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın" İnsan doğası gereği her zaman bir bilene, bir müşşide ihtiyaç duymuştur. Nasıl ki bir ressam, alanında uzman bir ustanın rehberliğinden geçmeden yetkin bir ressam olamazsa, bir kimsenin de alanında tecrübeli bir tornacının dizinin dibinde oturmadan iyi bir usta olması mümkün değildir. Aynı şekilde tasavvufi terbiyede de müşdin manevi dünyasını arındırması, nefsin terbiye etmesi ve ruhunu güçlendirerek anlam arayışını gerçekleştirmesi için bir müşşid/rehber/yol göstericiye duyulan ihtiyaç daha da belirgindir. Tasavvufi eğitimde sınırlar ve usuller büyük ölçüde belirlenmiş olsa da kişinin önceden bilmediği/nüfuz edemediği veya ilk bakışta doğru anlamakta zorlanabileceği manevi meseleleri daha önce tecrübe etmiş, ilmî ve manevi alt yapısıyla olaylara vakıf ve samimi bir yol göstericiye ihtiyaç duyulmaktadır.⁷

Câmî, eserlerinde ve Kur'an ayetlerinde zikredilen rehberlik kavramının yalnızca peygamberlerle sınırlı olmadığına, onların manevi mirasını devralan müşşid-i kâmilin de bu görevi üstlendiklerine dikkat çekmektedir. Ona göre, müşşidlik makamı, sadece bilgi aktaran bir öğreticilik değil, bireylerin manevi olgunlaşmalarına rehberlik eden, onları ilahî hakikate yönlendiren aktif bir irşad otoritesidir. Bu bağlamda Câmî, müşşid-i kâmilin yerine getirmesi gereken temel sorumlulukları şu şekilde sıralamaktadır: İslam toplumunun birlik ve bütünlüğünü koruyarak tefrikaya düşölmesini önlemek amacıyla gayret göstermek; müşşidlerin manevi safiyetini sağlamak için onları kötü düşöncelerinden ve nefsanî arzularından arındırmaya çalışmak; insanlar arasında sevgi, saygı ve hoşgörü temelli bir toplumsal bağ tesis etmede öncölük etmek; son olarak ise Allah ve Resöl'ünden tevarüs edilen manevi feyiz ve bereketi müşşidlerine aktararak onların manevi tekâmöl süreçlerine katkıda bulunmak. Câmî'ye göre müşşid, sadece öğretmenlik yapan biri değil, müşşidlerin manevî dönüşüm süreçlerine rehberlik eden bir manevî müşşid ve eğitimcidir.⁸

Câmî, eserlerinde kâmil müşşidi, İslam'ın manevî boyutunun yaşatılması ve aktarılmasında vazgeçilmez bir unsur olarak konumlandırmaktadır.⁹ Tasavvuf geleneğinde *seyr u sölük* yolculuğunun sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi için yetkin bir rehber olan kâmil müşşide bağlanmanın zarurî olduğu kabul edilir. Bu manevi yolculuk, nefsin ve şeytanın tuzaklarıyla dolu olduğundan bu engelleri aşmak ancak tecrübeli bir rehberin yol göstericiliğiyle mümkündür. Bu yolculuğun zorluklarına ve rehberliğin önemine dikkat çeken Câmî'ye göre, *seyr u sölük*, bireylerin ahlakî erdemlere sahip olmalarını ve bu erdemleri yaşamlarında uygulayarak imandaki huzurun tadına varmalarını sağlar. Aynı zamanda, Allah'ın insanlara şah damarından daha yakın olduğü, onları her an gözettiği ve ilahî kudretiyle kuşattığı bilincini kuvvetlendirir.¹⁰ Bu bilinçle *seyr u sölük*e başlayan bir müşşidin en büyük düşmanları şeytan ve nefistir. Müşşid, bu yolculukta ilerlerken şeytan ve nefis onu yoldan alıkoymak için çeşitli hilelere başvurur. Dolayısıyla müşşid, bu yolculuğu tek başına

⁵ İzzeddîn Kâşânî, *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye*, (Tasavvufun Ana Esasları), çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 449.

⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Ta'rifât* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 208.

⁷ Muhammed Yusuf Akbak, "Yunus Emre Dîvânında Mürid-Müşşid İlişkisi", *Tokat İlmiyat Dergisi* 10 (2022), 6.

⁸ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 26.

⁹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 26.

¹⁰ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 39.

sağlıklı bir şekilde sürdüremez. Bu nedenle, bu yolculuk, daha önce bu yolda tecrübe kazanmış, kâmil mürşid olarak adlandırılan bir rehberin gözetiminde gerçekleştirilmelidir.¹¹

Câmî'nin tasavvufi düşüncesinde mürşid-i kâmil, sadece bir rehber değil, aynı zamanda mürîdin manevî yolculuğunda bir hekim rolü üstlenir. Bu doğrultuda mürşid-i kâmilin işlevi, mürîdin ruhsal ve kalbî hastalıklarını teşhis etmek, tedavi etmek ve nihayetinde onu manevî bir şifaya kavuşturmaktır. Câmî'ye göre mürîdin kalbinde Allah'ın varlığı ve birliğinin kesin bir şekilde tasdik edilmesi ve imanın sağlam bir temel üzerinde kökleşmesi ancak sağlam bir mürşid-i kâmilin rehberliğiyle mümkündür. Mürşid, mürîdin kalbine ilahi aşkı aşılayarak onun Allah'a yakınlaşmasını sağlar. Bu yakınlık, mürîdin iç dünyasında bir huzur ve güven duygusu yaratır.¹²

Bâyezîd-i Bistâmî'nin (öl. 234/848) "Üstadı bulunmayan imamı şeytandır."¹³ şeklindeki veciz ifadesi ve Câmî'nin benzer görüşleri, tasavvuf geleneğinde mürşid-i kâmilin önemini vurgulayan temel umdelerden biridir. Bu ifadeler, seyr u sülûk olarak adlandırılan manevî yolculukta rehberliğin vazgeçilmezliğini, derinlikli bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁴

Tasavvufi eğitimde, sâlikin manevî tekâmülü ve hakikat arayışı, nefsin arındırılması ve terbiye edilmesiyle mümkün görülmektedir. Bu süreç, çeşitli riyazet ve mücadele yöntemleriyle gerçekleştirilirken mürşid-i kâmil, sâlike rehberlik ederek onu nefsanî ve şeytanî tuzaklardan korumayı ve manevî hedefine ulaştırmayı amaçlamaktadır.

Câmî'ye göre mürşid, bir hekim hassasiyetinde olmalıdır. Mürîdin, nefis tezkiyesi ve kalp temizliği noktasındaki önemli bir role sahiptir. Sâlike şeriatın zahirî ve bâtınî boyutlarına uygun bir yaşam tarzı benimsemesi, dünya nimetlerine ölçülü yaklaşması, nefsanî arzulardan uzak durarak Allah'ın esma, sıfat ve fiilleri üzerinde derin tefekkür etmesi ve bu tefekkürü hayatının ayrılmaz bir parçası haline getirmesi konusunda rehberlik etmelidir. Bu minvalde Kasas Suresi'nin 28. ayetinde ifade edildiği gibi "*Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma.*" ilkesi, tasavvufî eğitimin temelini oluşturmaktadır. Zira dünya nimetleri geçici olup asıl hedef ahiret için hazırlık yapmaktır. Bu nedenle seyr u sülûk yolunda ilerleyen sâlik, mürşid-i kâmilin rehberliğinde kalbinin derinliklerine inerek Allah'ın varlığı, birliği ve yüce sıfatları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Bu derin tefekkür, sâlikin şeriata uygun bir yaşam tarzı benimsemesini, dünya malına karşı hırslarından arınmasını ve Allah'a tam bir teslimiyetle amel etmesini sağlar. Böylece sâlik, manevî bir dönüşüm yaşayarak seyr u sülûk yolunda ilerlemeyi başarabilir.¹⁵

Tasavvufî terbiyenin temel yapı taşlarından biri olan seyr u sülûk sürecinde mürşid kadar belirleyici bir konumda bulunan diğer unsur mürîddir. Mürîd kavramı, dilsel kökeni itibarıyla "irade gösteren, Allah'a ulaşma arzusuyla dolu olan ve bu hedef doğrultusunda kendi iradesini bir mürşidin rehberliğine bırakan kişi" anlamında kullanılmaktadır.¹⁶

¹¹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 31.

¹² Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 39.

¹³ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik Kuşeyrî, *er-Risâle, (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi)*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 380.

¹⁴ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 40.

¹⁵ Şeyh Ahmed Fethullah Câmî, *Sevânihi kalbiyye*, (Suriye: Darü'l İrfan, 2010), 1/228.

¹⁶ Muhammed Ali bin Ali Tehânevî, *Keşşafî ıstılâhâtî'l-fünun ve'l-'ulûm* (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşrûn, 1996), 3-556; Ethem Cebecioğlu, "Prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1-4 (01 Eylül 1987), 454.

Serrâc, mürîdî, kendi iradesiyle seyr u sülûk yoluna giren, henüz hâl ve makam mertebelerine ulaşmamış kişi¹⁷ olarak tarif ederken, Gümüşhanevî ise iradeyi Allah'a kulluk ve bu kullukta sadakat gösterme olarak açıklar. Gümüşhanevî'ye göre gerçek tasavvuf ehlinin iradesi dört temel unsur üzerine kuruludur: Allah'a olan kullukta samimi ve dürüst olmak, iradeyi tamamen Allah'ın iradesine tabi kılmak, sürekli olarak bilgi ve anlayışını derinleştirmeye çalışmak, her varlığa ve olaya ibretle bakmak, Allah sevgisini her şeyin üstünde tutmak ve bu sevgiyi yaymaktır. Gümüşhanevî, bu dört unsuru iradesinde barındıran kişiyi hakiki anlamda tasavvuf ehli olarak kabul eder. Bu doğrultuda mürîd, manevî yolculuğunda iradesini Allah'a teslim eden, ilimle derinleşen ve sevgiyle yoğrulan bir kişiliği temsil eder.¹⁸

Câmî'ye göre mürîd, hakikati arayarak Hz. Peygamber'in öğretilerine dayalı bir şeyhe intisap eden, onun ahlaki değerleriyle ahlaklanan, şeyhinin emirlerini yerine getiren, yasaklarından kaçınan ve kendi nefsî arzularından feragat eden kişidir. Mürîdin seyr u sülûk yolculuğunun temel ilkelerinden biri, "*fenâ fi'ş-şeyh*" (şeyhte yok olma) makamına ulaşmak değildir. Câmî, bu noktanın, mürîdin manevi eğitim sürecinde asıl hedef olmadığını vurgular. Asıl önemli olan, mürîdin şeyhinin maddi varlığına değil, onun mânevî şahsiyetine olan derin sevgisidir. Bu sevgi, nihayetinde mürîdi Allah'a ve Resulü'ne yönlendirir. Mürîd, şeyhinin iradesini Allah'ın rızası doğrultusunda kendi iradesine hâkim kılarak, gerçek manada bir teslimiyet ve sebat gösterir.¹⁹

Câmî'nin tasavvuf anlayışında mürîd, Allah'a derin bir bilgi ve itaatle bağlı, nefsiyle sürekli mücadele eden, güçlü ve iradeli bir birey olarak tanımlanır. Mürîdin temel görevi, tarikatın prensiplerine tam bağlılık ve şeyhin şeriata uygun talimatlarına koşulsuz itaattir. İtaatsizlik, ruhsal gelişimin önündeki en büyük engeldir. Mürîd, olumsuzlukları ciddiye almalı ve nefsinin kötü arzularına karşı sürekli uyanık olmalıdır. Nefsin isteklerinden arınmadan tasavvuf yolunda ilerlemek zordur. Bu nedenle mürîd, Hz. Peygamber'in öğretilerine sıkıca tutunarak tevhid ve iman bilincini derinleştirmelidir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "*Nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.*"²⁰ ayeti, Câmî'nin nefsin kötülüğüne dair görüşlerini destekler niteliktedir. Mürîd, nefsini arındırmak için Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalmalı, şeriata uygun bir hayat sürmeli ve kalbini kötü alışkanlıklardan temizlemelidir. Bu sayede, manevi bir güzelliğe ulaşabilir ve insani sınırların ötesine geçebilir. Nefsî arzular, mü'minin kulluk bilincini zehirleyen en büyük düşmandır. Tıpkı balın içine karışan tuzun balı bozması gibi nefsî arzular da müminin ibadetini bozar ve onu doğru yoldan saptırır.²¹

Câmî, İmâm-ı Rabbânî (öl. 1034/1624) ve İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) gibi önde gelen sûfilerin perspektifinden hareketle, sadık mürîdi "*ibnü'l-vakt*" kavramıyla nitelendirir. Bu yaklaşım, mürîdin zamanını iç ve dış âleminin gelişimine odaklayarak Allah'ı zikredip O'nun emirlerine itaat etmek suretiyle değerlendirmesi gerektiğini vurgular. Câmî'nin görüşüne göre Allah'ı hakkıyla tanıyan ve O'na bağlılık gösteren bir mürîdin günah işleme olasılığı düşüktür. Ancak eğer bir günah işlenirse derhal tövbe ve istiğfar yoluna başvurulması gerektiği ifade edilir. Bu doğrultuda Kur'an-ı Kerim'deki "*Ey iman edenler! Allah'ı çokça*

¹⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, (İslam Tasavvufu), trc. Hasan Kamil Yılmaz, 417-418.

¹⁸ Gümüşhanevî, *Câmi'u'l-Usûl*, 46; Demirdağ, "Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye Göre Mürîd-Mürşid İlişkisinin Boyutları", 3.

¹⁹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 119-120.

²⁰ Yusuf, 12/53.

²¹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 89.

zikredin.”²² ayeti, Allah'ı zikretmenin ve O'na itaat etmenin önemini ve bu davranışların kişiye kazandırdığı olumlu etkileri destekleyici bir unsur olarak sunulmaktadır.²³

Câmî, ideal bir mürîdin profilini çizerken hem zâhirî uyum hem de bâtinî dönüşüm süreçlerine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede mürîdin öncelikli sorumluluğu, İslam şariatının zahirî hükümlerini benimseyerek, bedenini bu hükümlere uygun bir şekilde yönlendirmektir. Ancak bu, salt zahirî bir ibadet anlayışıyla sınırlı kalmamalı, mürîd Hz. Peygamber'in ahlakını içselleştirerek, bâtinî dünyasını da bu ahlakla tezyin etmelidir. Mürîdin bu ideal profile ulaşabilmesi için bir mürşide intisap etmesi ve şeytan ile nefsin süflî arzularına karşı sürekli bir mücadele içinde olması gerekmektedir. Bu mücadele, mürîdin Allah'ın rahmetine, keremine ve fazlına mazhar olma yolunda atması gereken en mühim adımlardan biridir. Bu sayede mürîd, her anında Allah ile beraber hareket eder ve sözlerinde hikmet zuhur eder. Kur'an-ı Kerim'de, “Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiştir.”²⁴ ayetiyle vurgulanan hikmet ve hayır kazanımı, mürîdin temel hedeflerinden biri olmalıdır. Mürîd, bu hedefe ulaşmak için sürekli olarak kendini tekâmül ettirmeli ve Allah'ın ilminin kendisine tecelli etmesi için gayret göstermelidir.

Câmî'nin tasavvufi düşüncesinde diğer sûfî geleneklerinde olduğu gibi seyr u sülûk sürecinin bireysel olarak başarıyla tamamlanması mümkün görülmemektedir. Sâlikin bu manevî yolculukta kendi iradesine dayanarak ilerleme çabasının başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda seyr u sülûke niyet eden mürîdin bu yola adım atmadan önce kâmil bir mürşidin rehberliğine başvurması ve onun tecrübelerinden istifade etmesi zaruridir. Zira mürşidin rehberliği, sâlikin karşılaşabileceği zorluklar ve tehlikeler karşısında ona yol gösterecek, onu koruyacak ve hedefine ulaştıracaktır.²⁵

Câmî'nin tasavvufi bilgi anlayışında, manevî rehberliğin önemi büyüktür. Bu çerçevede Mevlânâ (öl. 672/1273) hakikat yoluna koyulan kimselerin mutlaka bir mürşide ihtiyaç duyduğunu ısrarla vurgular. Ona göre, manevî yolculukta irşadsız yürümeye kalkışmak, büyük sapmalar ve tehlikelerle karşı karşıya kalmak anlamına gelir. Zira daha önce geçilmiş bir güzergâhta bile yol gösterici olmaksızın ilerlemek kişiyi hataya düşürebilirken, hiç bilinmeyen bir yolculukta bu durum çok daha vahim sonuçlar doğurabilir. Mevlânâ, aklın selim davranmasını öğütleyerek, rehbersiz yola çıkmanın delaletle sonuçlanacağını bildirir. Eğer mürşidin gölgesi başta bulunmazsa, yol üzerinde karşılaşılabilecek aldatıcı sesler görünüşte doğruyu fısıldayan ama gerçekte şaşırtıcı ve saptırıcı olan kişiyi hakikatten uzaklaştırabilir. Bu sesler ruhun yönünü kaybettirip onu manevî uçurumlara sürükler. Mevlânâ, daha önce bu yolda yürümüş ve akli başında sayılan nice insanın, mürşidsiz kaldıklarında nasıl yoldan çıktıklarını hatırlatır. Kur'an-ı Kerim'in, şeytanın aldatıcı fısıltılarıyla insanı nasıl ifsada sürüklediğini dile getirdiğini anımsatarak mürşid rehberliğinin bir tercih değil, zorunluluk olduğunu ortaya koyar.²⁶ Bu anlamda sâlikin manevî gelişim sürecindeki en önemli engeller nefs-i emmâre ve şeytani vesveselerdir. Bu engellerin aşılması ve sülûk yolunun başarıyla tamamlanabilmesi, yalnızca bu süreçte derin bir bilgi ve tecrübeye sahip olan bir mürşid-i kâmilin rehberliğiyle mümkündür. Mürşid-i kâmil tıpkı bir bahçıvanın titizliğiyle, sâlikin kalbinde yer etmiş olan nefsani ve şeytani eğilimleri ıslah eder ve onu manevî yolculuğuna

²² Ahzâb, 33/41.

²³ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 23-24.

²⁴ Bakara, 2/269.

²⁵ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 27.

²⁶ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 1/188; Himmet Konur, “Mesnevî’de Mürîd-Mürşid İlişkisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/14 (2005), 3.

hazırlar. Aynı zamanda bu yolculuğun başarılı bir şekilde tamamlanmasında kritik bir rol üstlenir. Bu doğrultuda tasavvufi sülûke intisap eden bir sâlikin, kibir ve hırs gibi dünyevi arzulardan arınarak bir mürşid-i kâmile tabi olması ve onun rehberliğinde ilerlemesi, sürecin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için kaçınılmazdır.²⁷

Câmî'nin tasavvufi öğretisinde mürşidin vazifesi, onu kişisel bir yücelik veya kibre sürüklememelidir. Aksine bu kutsal emanetin farkındalığı, mürşidi daha derin bir alçakgönüllülük ve varoluşsal hiçliğe (mahviyet) yöneltmelidir. Zira mürşid, tasavvufi tekâmül yolculuğunda amaç değil, yalnızca bir araçtır. Tasavvufi eğitimde mürşidin bu denli belirgin bir role sahip olması mürîd için bir benlik kaybı değil, bilakis mürîdin benliğinin daha sağlam bir şekilde inşa edilmesi için bir fırsattır. Bu bağlamda, mürşidin rehberliği, mürîdin kendi manevi potansiyelini keşfetmesi ve gerçekleştirmesi için hayati bir öneme sahiptir.²⁸

2. Mürşidin Vasıfları

Mürşidlik makamı hem ilmî hem de ahlaki bakımdan olgunluğu zorunlu kılan, ciddi bir ehliyet ve sorumluluk gerektiren bir irşad otoritesidir. Tasavvuf geleneğinde bu makam, sıradan bir rehberlik işlevinin ötesinde bireyin ruhsal olgunlaşma sürecini yönlendiren merkezî bir rol olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle mürşidlik kurumu, tarihsel süreçte irşad faaliyetinin sahih bir biçimde sürdürülmesini sağlamak amacıyla belirli şart ve niteliklerle sınırlandırılmıştır.²⁹ Tasavvufun kurucu şahsiyetlerinden Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (öl. 440/1049) ve Necmeddîn-i Dâye (öl. 654/1256) gibi erken dönem sûfîleri, mürşidin sahip olması gereken özellikleri detaylı biçimde tanımlamış ve bu özelliklerin mürîd terbiyesi açısından vazgeçilmez olduğunu ifade etmişlerdir. Kaynaklarda mürşidde aranması gereken nitelikler belirli başlıklar altında toplanmaktadır. Her şeyden önce mürşidin, mürîdlerin manevî terbiyesini üstlenebilecek seviyede şer'î ilimlerde yetkin olması, yani Kur'an, sünnet ve İslamî ilimlere vukufiyetinin bulunması gerektiği belirtilmektedir. İnanç bakımından ise bid'at ve hurafelerden uzak durması, ehl-i sünnet itikadına sadakatle bağlı olması temel bir şart olarak ortaya konulmaktadır. Bu ilmî ve itikadi donanımın yanı sıra mürşidin yüksek ahlaki niteliklere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Basiret, cömertlik, cesaret, iffet, kanaatkârlık, şefkat, hilm, affedicilik, îsâr, kerem, tevekkül, rıza, teslimiyet, vakar, sükûnet, sebat ve heybet gibi nitelikler mürşidin karakterinde tecelli etmesi gereken faziletler olarak zikredilmektedir. Bunlara ek olarak mürşidin hem dünya işlerine ilişkin akl-ı meaş boyutunda hem de ahiret hayatına ilişkin akl-ı mead bağlamında derin bir kavrayışa ve hikmete sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Böylece mürşidin rehberliği yalnızca teorik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamakta, dünya ile ahiret arasındaki dengeyi kurarak mürîdlerin bireysel ve toplumsal yaşantılarında onlara örneklik eden bütüncül bir irşad sorumluluğunu kapsamaktadır. Tasavvuf geleneğinde bu ölçütlerin titizlikle belirlenmesi, mürşidlik makamının keyfî bir biçimde istismar edilmesini önlemeye ve irşad faaliyetinin meşruiyetini korumaya yönelik bir hassasiyetin ifadesi olarak değerlendirilmelidir.³⁰

²⁷ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 27.

²⁸ Câmî, *Sevânihi kalbiyye*, 1/36.

²⁹ Reşat Öngören, "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2010), 39/50.

³⁰ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 417-419; İsmâîl Rusûhî b. Ahmed Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, (Fakirlerin Yolu), haz. Saadetin Ekinci (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 55-60; Kâsım b. Mahmûd Karahisârî, *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd* (Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi), haz. A. Azmi Bilgin ve Fakirullah Yıldız (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 238-241; Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2016), 95-98; Öngören, "Şeyh", 39/50-52.

Câmî, eserlerinde mürşid-i kâmilin niteliklerini detaylı bir şekilde ele alır. Ona göre, bir şeyhin hakiki mürşid olabilmesi için öncelikle sağlam bir imana sahip olması, Allah'ın emirlerine ve Resul'ünün sünnetine sıkı sıkıya bağlılık göstermesi ve benlik perdelerinden sıyrılması gerekmektedir. Bu, İslam'ın temel inanç esaslarına tam ve eksiksiz bir şekilde inanmayı ve İslam'ın pratik ve ahlaki kurallarına titizlikle uymayı ifade eder. Câmî, hakiki bir şeyhin kalbinde kin, nefret, mal ve dünya sevgisi gibi olumsuz özelliklerin bulunmaması gerektiğini vurgular. Aksine onun kalbi hilm (yumuşaklık), hoşgörü, tevazu, şefkat, takva ve sevgi gibi güzel hasletlerle dolu olmalıdır. Bu özellikler şeyhin hem kendi ruhsal olgunluğunu gösterir hem de sâlik için örnek teşkil eder.

Câmî'ye göre şeyhin temel amacı sâlikin manevi gelişimine rehberlik etmek ve onu Allah'a yakınlıktır. Bu süreçte şeyh sâlikin karakterindeki olumsuz özellikleri temizlemeye yardımcı olur ve ona doğru yolu gösterir. Bu, bir nevi nefis terbiyesidir. Şeyh, sâlike balık vermek yerine balık tutmayı öğretmelidir. Yani sâlikin manevi yolculuğunda ona rehberlik eden, onu Allah'a yakınlıktır ve onun ahlaki gelişimine katkıda bulunan bir önder olmalıdır.³¹

Câmî eserlerinde kâmil mürşidin toplumsal işlevlerine odaklanmaktadır. Ona göre kâmil mürşid, içinde bulunduğu sosyokültürel çevreyi dönüştürme ve toplumsal değişimi tetikleme potansiyeline sahiptir. Özellikle modern dönemde toplumun ahlaki çöküşü ve manevi değerlerden uzaklaşması bu tür bir rehberliğe duyulan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Kâmil mürşidin rolü, yalnızca manevi yolculukta (seyr u sülûk) olan mürîde rehberlik etmekle sınırlı değildir, aynı zamanda vizyoner düşünceleriyle toplumsal yapıyı aydınlatma sorumluluğunu da içerir. Bu misyonu yerine getirmeyen mürşidler ne hak ettikleri saygıyı görebilir ne de toplumsal ilerlemeye öncülük edebilirler.³²

Câmî'ye göre, "mürşid-i kâmil" olarak addedilen zatların, peygamberlerde mündemiç olan "ismet" sıfatına haiz olmadıkları gerçeği, bu kişilerin de beşerî zaafırlara ve hatalara müptela olabileceğini nazara sunmaktadır. Bu doğrultuda seyr u sülûk yolculuğuna intisap eden bir mürîdin mürşidine yaklaşımında kemal ve mükemmeliyet idealinden ziyade memnuniyet ve rıza prensiplerini esas alması önem arz etmektedir. Zira mürşidine bu perspektifle yaklaşan bir mürîd, mürşidin vuku bulabilecek hatalarından ötürü derin bir hayal kırıklığına uğramayacak dolayısıyla tasavvufi yolculuğunda onarılması güç manevi travmalar yaşamayacaktır. Aksi takdirde mürşidin herhangi bir hatası, mürîdin sübjektif dünyasında telafisi güç bir sukutuhayale neden olarak manevî gelişimini sekteye uğratabilir.³³

3. Mürîdin Vasıfları

Tasavvuf geleneğinde mürîd dünyevi arzulardan arınmış, ibadete yoğunlaşmış, korku ve ümit dengesi içinde hareket eden, haya duygusuyla birlikte ilahî aşka odaklanan ve kalbi dünyevi bağlardan azade olmuş bir birey olarak tanımlanır.³⁴ Sufi düşüncesinde mürîdin mürşidine olan teslimiyeti Kehf Suresi'nde anlatılan Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasıyla sembolize edilir. Hz. Musa'nın Hz. Hızır'a tabi olma sürecinde sergilediği edep ve teslimiyet, mürîd için ideal bir örnektir. Kıssada, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'ın eylemlerini sorgulaması, teslimiyetin ihlali olarak değerlendirilir ve neticede yolculukları son bulur. Bu kıssadan hareketle, sufiler, mürîdin mürşidine "niçin?" veya "nasıl?" gibi sorgulayıcı sorular

³¹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 25-26.

³² Câmî, *Sevânihi kalbiyye*, 1/36.

³³ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, Cem': Ahmed Şerif Ne'san, 103.

³⁴ Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebî'l-Ganâim Muhammed Kâşânî, *Letaifu'l-a'lâm fî işarâti ehli'l-ilhâm* (Kahire: Mektebetü Segafeti'd- Diniyye, 2005), 499.

yöneltmemesi gerektiğini vurgularlar.³⁵ Tasavvufta teslimiyetin en üst derecesi “Mürîd, gassalın önündeki meyyit gibi olmalıdır.”³⁶ ifadesiyle somutlaştırılır. Bu ifade mürîdin mürşidine karşı tam bir itaat ve teslimiyet içinde olması gerektiğini, kendi iradesini mürşidinin iradesine tabi kılması gerektiğini anlatır.

Sufi düşüncede, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail arasındaki kurban olayı, teslimiyetin en çarpıcı örneklerinden biri olarak kabul edilir. Kur’an-ı Kerim’de anlatıldığı üzere, Hz. İbrahim’in oğluna rüyasında onu kurban ettiğini gördüğünü ve bu konudaki düşüncesini sorduğu, Hz. İsmail’in ise Allah’ın emrine itaat ederek sabredeceğini ifade ettiği belirtilir. Hz. İbrahim’in oğlunu kurban etmek üzere hazırlık yaptığı esnada Allah tarafından bir koç gönderilerek bu imtihanın başarıyla tamamlandığı bildirilir.³⁷ Eşrefoğlu Rûmî (öl. 874/1469-70) gibi sûfî müellifler bu kıssayı mürîdin mürşidine olan mutlak teslimiyetinin bir sembolü olarak yorumlamışlardır. Mürîdin, mürşidinden gelen her türlü muameleye sabırla katlanması ve isyan etmemesi gerektiği aksi takdirde mürşidin feyzinden mahrum kalacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Hz. İsmail’in teslimiyeti, mürîdin mürşidine karşı göstermesi gereken itaat ve teslimiyetin ideal bir örneği olarak sunulmaktadır.³⁸

Câmî mürîdin muttasıl bir senet ile Hz. Peygamber’e bağlı olduğu kesin olarak bilinen bir mürşidin söylediklerini yapması gerektiğini ifade etmiştir. Mürşidin ahlâkıyla ahlaklanan, yapılmasını istediği şeyleri yapan, yasakladığı şeyleri de terk eden, istek ve arzuları için kendi istek ve arzularından vazgeçen ve Allah’a giden yolda sebat ve samimiyetle sağlam ve kararlı bir irade ortaya koyan kişi olması gerektiğini belirtir.³⁹

Tasavvuf geleneğinde şeyh-mürîd ilişkisi, mürîdin manevi tekâmül süreci açısından merkezî bir konumda yer almakta olup bu ilişkinin niteliği, mürîdin yolculuğunun selameti üzerinde doğrudan belirleyici kabul edilmektedir. Bu bağlamda şeyhe muhalefet meselesi, sûfî düşünürlerin özellikle dikkatle ele aldığı bir problematiği teşkil etmektedir. Nitekim erken dönem sûfîlerinden Ebû Ali Dekkâk (öl. 405/1015), “Her ayrılışın başlangıcı muhalefettir.” sözüyle, mürîdin şeyhine karşı geliştirdiği en küçük bir itirazın dahi zamanla manevî bağın zayıflamasına ve nihayetinde kopuşa yol açacağına işaret etmiştir. Bu ifade muhalefetin sadece dışsal bir karşı duruş olmadığını bilakis manevi bir ayrışmanın ve manevi gerilemenin başlangıç noktası olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Kuşeyrî (öl. 465/1072), şeyhe yönelik muhalefetin mürîdin manevi süreci üzerindeki etkilerini daha kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Ona göre, mürîd ile şeyhi arasındaki coğrafi yakınlık, manevi bağın devamı için yeterli değildir. Mürîdin, şeyhinin sohbetlerine fiilen katılmaya devam etse bile kalbinde taşıdığı itiraz ve muhalefet duyguları, mürşidiyle arasındaki manevi irtibatın zedelenmesine yol açmaktadır. Kuşeyrî bu durumu “sohbet ahdinin bozulması” olarak nitelendirmekte ve böyle bir ihlalin ancak samimi bir tevbe ile telafi edilebileceğini vurgulamaktadır. Ebû Abdurrahman Sülemî (öl. 412/1021) ise şeyh-mürîd ilişkisindeki teslimiyet anlayışını üstadından naklettiği şu sözle dile getirmiştir: “Kim üstadına ‘niçin?’ derse, ebediyen felah bulmaz.” Bu söz, mürîdin şeyhine karşı her türlü sorgulayıcı tavırdan kaçınması gerektiğini ve teslimiyetin sorgusuz bir kabul anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Sülemî’ye göre mürîdin manevi kurtuluşu ve tekâmülü, şeyhine karşı itiraz

³⁵ Kehf, 18/66-78.

³⁶ Rûmî, *Müzekki’n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, 463.

³⁷ Sâffât, 37/102.

³⁸ Rûmî, *Müzekki’n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, 466.

³⁹ Câmî, *ed-Dürerü’l-behiyye fi’l-vesâyâ’l-câmiyye*, 26.

etmeksizin mutlak teslimiyet içerisinde ilerlemesine bağlıdır.⁴⁰ Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında tasavvuf geleneğinde şeyh-mürîd ilişkisinde mutlak itaatın ve muhalefetten kaçınmanın, mürîdin manevi yolculuğundaki terakki için vazgeçilmez ilkeler arasında yer aldığı söylenebilir. Sûfî müellifler, bu yaklaşımın yalnızca şekilsel bir boyuta indirgenmemesi gerektiğini kalpte gizli olan itiraz düşüncesinin dahi mürîdin seyr ü sülûk sürecini olumsuz yönde etkileyebileceğini ısrarla vurgulamışlardır. Dolayısıyla şeyhe teslimiyet sûfî terbiyenin hem zahirî hem de bâtinî düzeyde korunan temel bir esası olarak kabul edilmiştir.

Câmî, tasavvufi öğretisinde, mürîdin mürşidine mutlak bir itaatle bağlanmasının zaruretiye vurgu yapmaktadır. Ona göre mürîd ilahî hakikate vâkıf, Allah'a tam bir teslimiyetle bağlı, nefsinin vesveselerine karşı sürekli bir mücadele içinde olan, güçlü bir iradeye sahip olmalıdır. Tarikatın esaslarına riayet etmek, şeyhin şeriata muvafık irşadlarına kayıtsız şartsız uymak, mürîdin temel vazifeleri arasındadır. Zira itaatsizlik, mürîdin manevi tekâmülünü engelleyen mühim bir faktördür. Mürîd, karşılaştığı menfi tecrübeleri, yılanlardan sakındığı gibi ciddiyetle ele almalı ve nefsinin süflî arzularına karşı daima uyanık olmalıdır. Nefsani arzulardan arınmadan tasavvuf yolunda ilerlemek son derece güçtür. Bu nedenle mürîd Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı kalarak tevhid ve iman şuurunu derinleştirmelidir.⁴¹

Câmî'nin "*ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*" adlı eserinde detaylandırdığı mürîdlik vasıfları, tasavvufi eğitimde mürîdin manevi gelişimini ve İslamî hayatını istikamet üzere yaşamasını hedefleyen temel prensipleri içerir. Bu vasıflar, mürîdin sadece zahirî ibadetlerle yetinmeyip, aynı zamanda kalbi bir olgunluğa ve manevî huzura erişmesini amaçlar.

Câmî'ye göre mürîdi tekâmül ettiren vasıflar şu şekilde özetlenebilir:

1- Mürîd, dinini sağlam ilkeler ve doğru yollar üzerinden öğrenmeli, istikamet sahibi kişilerle beraber olmalı, şeriata ve sünnet-i seniyyeye bağlı kalmalıdır.

2- Mürîd, gereksiz konuşmalardan kaçınarak az konuşmalı, Allah'ın huzurunda iç huzuruyla bulunmalıdır.

3- Mürîd, şeyhine karşı samimi ve sadık bir sevgi beslemeli, bu muhabbetle feyz ve bereketten pay almalıdır.

4- Mürîdin, şeyhinden uzakta bulunması, bazı durumlarda daha fazla feyz ve bereket elde etmesine vesile olabilir.

5- Mürîdin şeyhini sevmesi, Allah ve Resul'ünü sevmesine engel olmamalıdır. Şeyh sevgisi, nihayetinde Allah sevgisine ulaşmanın bir vesilesidir.

6- Mürîdin himmeti yüksek olmalı, zikir ve salavatlarla mücadele azmini güçlendirmelidir.

7- Mürîd, maddi ve manevi temizliğe riayet etmeli, namazlarını vaktinde ve cemaatle kılmalıdır.

8- Zikir halkasından sonra mürîd halk ile fazla yakın olmamalı ve tövbe namazı kılmalıdır.

9- Mürîd her gün Kur'an'dan bir vird belirlemeli ve düzenli olarak okumalıdır.

10- Mürîd gücü nispetinde nafil namazlar kılmalı ve bu namazlarda belirli surelerden ayetler okumalıdır.

⁴⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 334.

⁴¹ Câmî, *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 89.

Bu vasıflar mürîdin tasavvuf yolunda ilerlemesi ve manevi olgunluğa erişmesi için Câmî tarafından sunulan temel prensipleri temsil eder.⁴²

Sonuç

Tasavvufi gelenekte mürşid-mürîd ilişkisi, bireyin manevi kemale ulaşma sürecinde yalnızca bir rehberlik mekanizması değil, doğrudan ruhsal dönüşümü mümkün kılan asli bir yapı olarak konumlandırılmaktadır. Câmî'nin düşüncesi bağlamında mürşid, sadece zahirî bilgi aktarıcısı değil, mürîdin ruhunu ve kalbini arındırarak ilahî hakikate yönlendiren dönüştürücü bir otorite olarak tanımlanır. Mürşidin görevi mürîdin manevî potansiyelini keşfetmesine imkân sağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda bireyi dünyevi bağlardan kurtararak onu aşkın ve metafizik hakikate yönlendirmektir.

Câmî mürşidi, bireyin manevi hekimi olarak konumlandırarak tasavvufi terbiyede mürşidin yerine getirdiği dönüştürücü rolü vurgulamaktadır. Bu bağlamda mürşid, mürîdin kalbindeki nefsanî hastalıkları teşhis eden, tedavi eden ve bireyi manevi safiyete ulaştıran bir arındırıcı olarak işlev görür. Câmî'nin tasavvuf anlayışına göre mürşidsiz bir manevi yolculuk tamamlanması mümkün olmayan bir arayışa dönüşmektedir. Bu da mürşidin manevi otoritesinin yalnızca birey üzerinde değil, toplumsal yapı üzerinde de dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Mürîd kavramı ise Câmî'nin düşüncesinde edilgen bir figür olarak değil, irade sahibi, kendi varlığını aşmaya çalışan aktif bir özne olarak ele alınır. Mürîdin mürşidine olan teslimiyeti sadece boyun eğme ya da itaat anlamında değerlendirilmez aksine bireyin dünyevi bağlarından kurtulup hakikate yönelmesini sağlayan bir dönüştürücü süreç olarak tanımlanır. Teslimiyet burada bireyin benliğinin silinmesi değil, hakiki benliğin keşfedilmesi için bir araçtır.

Araştırmanın bulguları göstermektedir ki mürşid-mürîd ilişkisi, bireyin manevi dönüşümünü sağlamanın ötesinde toplumun ahlaki ve manevi yapısının yeniden inşasında da önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Câmî'ye göre mürşid yalnızca mürîdlerin bireysel olgunluğuna katkıda bulunan bir rehber değil, aynı zamanda toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasında etkin rol oynayan bir irşad otoritesidir. Bu durum mürşidlik kurumunun bireysel olduğu kadar toplumsal bir boyut da taşıdığını ortaya koymaktadır.

Mürşidlik makamı sadece ilmî yeterlilikle değil, yüksek ahlaki meziyetlerle de tanımlanmaktadır. Câmî, mürşidin sahip olması gereken nitelikler arasında tevazu, takva, hikmet, şefkat ve sabır gibi ahlaki erdemleri ön plana çıkarmaktadır. Bu erdemler, mürşidin mürîde yalnızca bilgi değil, aynı zamanda yaşayış ve karakter itibarıyla da örnek olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla mürşid teorik değil, pratiğe yansımış bir örneklik olarak görülür.

Câmî'nin yaklaşımı modern bireysellik anlayışından farklı olarak mürîdin mürşide mutlak teslimiyetini özgürlüğün kaybı olarak değil, hakiki özgürlüğün kazanılması olarak değerlendirir. Mürîd mürşidinin rehberliğinde benliğini aşarak ilahî hakikate yönelir ve böylece varoluşsal anlamda özgürleşir. Mürşide teslimiyet, mürîdin manevi inşasının vazgeçilmez bir aşaması olarak görülür ve bu teslimiyet mürîdi edilgenleştirmedeği gibi onun aktif iradesini güçlendiren bir dönüştürücü süreç olarak işlev görür.

Tasavvufi sülûk süreci mürîdin kendi başına yürütemeyeceği, ilahî hakikate ulaşma noktasında rehbersiz kalınamayacak bir yolculuk olarak değerlendirilir. Câmî'nin eserlerinden çıkarılan bu sonuç mürşid-i kâmilin sadece yol gösteren bir rehber değil, mürîdin

⁴² Câmî, *ed-Dürrü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, 70-87.

manevi direncini kıran, dünyevi perdeleri aralayarak hakikate ulaştıran bir manevi anahtar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda mürşid, mürîdin bireysel gelişiminde olduğu kadar onun varoluşsal anlam arayışında da belirleyici bir role sahiptir.

Sonuç olarak Câmî'nin tasavvuf anlayışında mürşid-mürîd ilişkisi, bireysel kemalin ötesinde toplumsal bir misyon taşıyan çok katmanlı bir yapı olarak tanımlanır. Mürşid bireyi dönüştürmekle kalmayıp toplumun manevî ve ahlâkî temelini güçlendiren, bireylerin ilahî hakikate ulaşmaları sürecinde temel bir aracı görevi gören kurumsallaşmış bir otorite olarak değerlendirilir. Mürîdin teslimiyet ve çaba ekseninde ilerleyen bu yapı, modern pedagojik yaklaşımlardan farklı olarak insanın manevi potansiyelini açığa çıkarmayı hedefleyen varoluşsal bir dönüşüm sistemi olarak Câmî'nin düşünce dünyasında merkezi bir yer tutmaktadır.

Kaynakça

- Akbak, Muhammed Yusuf. "Yunus Emre Dîvânında Mürid-Mürşid İlişkisi", *Tokat İlmîyat Dergisi* 10 (2022), 221-248.
- Ankaravî, İsmâîl Rusûhî b Ahmed. *Minhâcü'l-Fukarâ, (Fakirlerin Yolu)*. haz. Saadettin Ekinci. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Câmî, Şeyh Ahmed Fethullah. *ed-Dürerü'l-behiyye fî'l-vesâyâ'l-câmiyye*, cem': Ahmed Şerif Ne'san. Suriye: Mektebetü Darü'l-İrfan, 7. Basım, 2006.
- Câmî, Şeyh Ahmed Fethullah. *Sevânihi kalbiyye*. 2 Cilt. Suriye: Darü'l İrfan, 1. Basım, 2010.
- Can, Şefik. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Cebecioğlu, Ethem. "Prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1-4 (01 Eylül 1987), 387-406.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Ta'rifât*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1983.
- Demirdaş, Öncel. "Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye Göre Mürid-Mürşid İlişkisinin Boyutları". 1. *Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddin. *Câmi'u'l-Usûl*. İstanbul: Pamuk, 1981.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990.
- Karahisârî, Kâsım b. Mahmûd. *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd (Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi)*, haz. A. Azmi Bilgin ve Fakirullah Yıldız. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Kâşânî, İzzeddîn. *Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye, (Tasavvufun Ana Esasları)*, çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Kâşânî, Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebî'l-Ganâim Muhammed. *Letaifu'l-a'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm*. Kahire: Mektebetü Segafeti'd- Diniyye, 2005.
- Konur, Himmet. "Mesnevî'de Mürîd-Mürşid İlişkisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6/14 (2005), 3.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâle, (Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi)*, haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Öngören, Reşat. "Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 39. TDV Yayınları, 2010.
- Rûmî, Eşrefoğlu. *Müzekki'n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Sanır, Mehmet Hanefi. *Şeyh Ahmed Fethullah El-Câmî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*, çev.: Hakkı Uygur. İstanbul: 2007, ts.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed. *el-Lüma'*, (İslam Tasavvufu). trc. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Tehânevî, Muhammed Ali bin Ali. *Keşşafî ıstılâhâtî'l-fünun ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşrûn, 1996.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2016.